

Anna Aleksandrowa

Moskiewski Państwowy Uniwersytet
im. M.W. Łomonosowa
Moskwa (Rosja)

TURYSTYKA W MOSKWIE PO PRZEMIANACH „PIERESTROJKI”

Zarys treści: Moskwa współczesna wydaje się być światowym centrum turystyki. Jej atrakcyjność turystyczna dla Rosjan i cudzoziemców i szerokie możliwości dla moskwičan stymulują przyjazdy w celach turystycznych i wypoczynkowych. Są one wynikiem działalności zespołu czynników historyczno-geograficznych, demograficznych, geopolitycznych, ekonomicznych, społeczno-kulturalnych. Autorka przedstawia perspektywy rozwoju turystyki w Moskwie i omawia kierunki podjętych działań zmierzających do uczynienia tego miasta w pełni ukształtowanym centrum turystycznym.

Słowa kluczowe: turystyka w wielkim mieście, Moskwa.

1. PRZESŁANKI ROZWOJU TURYSTYKI W MOSKWIE

Moskwa ma cechy współczesnej stolicy jednego z przodujących państw świata. Jest to miasto o znaczeniu federalnym – samodzielnym podmiotem Federacji Rosyjskiej, centrum administracyjnym Centralnego Okręgu Federalnego i centrum Obwodu Moskiewskiego. Moskwa należy do grupy miast określanych jako „megalopolis”. Wszystko to powoduje, że stanowi ona unikatowy system administracyjny, niemający odpowiedników na świecie. W mieście tym mają siedzibę ustawodawcze, wykonawcze i sądowe organy władzy państwa (z wyjątkiem Trybunału Konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej, który od 2008 r. znajduje się w Sankt Petersburgu), a także przedstawicielstwa dyplomatyczne państw zagranicznych. Moskiewski Kreml jest oficjalną siedzibą Prezydenta Federacji Rosyjskiej.

Praktycznie żadne inne miasto Rosji nie może konkurować z Moskwą w zakresie znaczenia na arenie światowej, co jest podstawowym uwarunkowaniem do budowania zrównoważonego wizerunku miasta jako centrum turystycznego.

Wizerunek Moskwy XXI w. w percepcji Rosjan i cudzoziemców stał się obiektem analiz niezależnego rosyjskiego centrum badawczego (ROMIR) przy współpracy władz miasta oraz zainteresowaniu członków międzynarodowej organizacji Gallup International. Badania wykazały, że dla Rosjan bardzo ważny jest pozytywny wizerunek stolicy – dobrze zorganizowanej, z dostatnio żyjącymi obywatelami, rozwiniętą

infrastrukturą dla biznesu i wypoczynku, bezpiecznej i bogatej w wydarzenia kulturalne. Dla przeważającej części respondentów (ponad 80%) obraz Moskwy jako wizytówki Rosji w skali światowej ma duże znaczenie dla budowy i utrzymania wizerunku silnego, rozwijającego państwa (БАШКИРОВА, ЛАЙДИНЕН 2001, s. 46).

Moskwa ma długą historię (pierwsze wzmianki w dokumentach historycznych pochodzą z 1147 r.), która znalazła wyraz w wielu atrakcjach miasta. Liczne wydarzenia historyczne zaznaczały się w stolicy budową kościołów, zakładaniem klasztorów, budowlami świeckimi i obronnymi, a w okresie późniejszym także pomnikami. Region moskiewski (Moskwa i obwód moskiewski) wyróżnia się największym w Rosji potencjałem historyczno-kulturowym. Liczba obiektów krajoznawczych stanowi 38% wszystkich obiektów Rosji (dla porównania: w Sankt Petersburgu, obwodach nowogrodzkim i pskowskim tylko 16%) (*Программа...* 2000, s. 7). Według niektórych ocen, w Moskwie znajduje się 6,5 tys. pomników historii, kultury i architektury (*Столичные...* 2007). Wśród nich można wydzielić miejsca i budowle o znaczeniu światowym, należą do nich moskiewski Kreml, Plac Czerwony, Akademicki Narodowy Teatr Wielki, Muzeum Sztuk Plastycznych im. Puszkina, Galeria Trietiaowska. Unikatowa, jedyna w swoim rodzaju jest hiperboidalna konstrukcja szuchowskiej wieży radiowej uznawanej za jedną z najpiękniejszych i najbardziej interesujących pod względem rozwoju myśli inżynierskiej na

Tabela 1. Szczególnie cenne pomniki historii i kultury w Moskwie

Obiekty dziedzictwa narodowego Federacji Rosyjskiej ^a		
Lp.	Obiekt	
1	Kreml	
2	Narodowy Akademicki Teatr Wielki	
3	Narodowy Akademicki Teatr Mały	
4	Państwowe Moskiewskie Konserwatorium im. P.I. Czajkowskiego	
5	Rosyjska Biblioteka Narodowa	
6	Akademia Artystów ZSRR	
7	Państwowy Uniwersytet im. M. W. Łomonosowa	
8	Narodowe Muzeum Historyczne	
9	Państwowe Muzeum Sztuk Plastycznych im. A. S. Puszkina	
10	Ogólnozwiązkowe Zjednoczenie Muzealne Narodowa Galeria Trietiakowska	
11	Muzeum Staroruskiej Kultury i Sztuki im. A. Rublowa	
12	Państwowe Muzeum Sztuki Narodów Dalekiego Wschodu	
13	Muzeum Politechniczne	
14	Państwowe Naukowo-Badawcze Muzeum Architektury im. A.W. Szusewa	
15	Państwowe Centralne Muzeum im. A.A. Bachruszina	
16	Państwowe Muzeum L. N. Tolstoja	
17	Cerkiew Katedralna Chrystusa Zbawiciela	
18	Państwowe Muzeum Historyczno-Wojskowe	
19	Państwowe Archiwum Federacji Rosyjskiej	
20	Rosyjskie Narodowe Archiwum Akt Dawnych	
21	Państwowe Centralne Muzeum Kultury Muzycznej im. M. I. Glinki	
22	Państwowe Rosyjskie Archiwum Literatury i Sztuki	
23	Państwowa Fundacja Programów Radiowych i Telewizyjnych	
Obiekty światowego dziedzictwa UNESCO		
Lp.	Obiekt	Kryterium ^b
1	Kreml i Plac Czerwony	I, II, IV, VI
2	Cerkiew Wniebowzięcia w Kołomeńskim	II
3	Zespół historyczno-architektoniczny klasztoru Nowodziewiczego	I, IV, VI

^a - Status nadany Rozporządzeniem Prezydenta Federacji Rosyjskiej № 294 z 18.12.1991, № 1847 z 6.11.1993, № 64 z 24.01.1995, № 275 z 2.04.1997, № 30 z 15.01.1998.

^b - Kryteria wpisania obiektu na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO: I - obiekt, arcydzieło geniuszu ludzkiego; II - obiekt świadczy o znaczącym wpływie atrakcji antropogenicznych w danym okresie lub określonej przestrzeni kulturowej, w architekturze lub technologiach, sztuce monumentalnej, w planowaniu miast lub tworzeniu krajobrazów; IV - obiekt jest ważnym przykładem konstrukcji zespołu architektonicznego, technologicznego lub krajobrazowego, które ilustrują znaczący okres historii ludzkości; VI - obiekt bezpośrednio lub pośrednio związany jest z wydarzeniami, tradycjami, ideami, wierzeniami, dziełami malarskimi lub literackimi i ma znaczenie światowe.

Źródło: *World Heritage List...* (2011); Wykaz szczególnie cennych obiektów dziedzictwa narodowego Rosji: *Перечень...* (2011).

świecie, a także wieża telewizyjna w Ostankino o wysokości 540 m, która utrzymywała przez osiem lat status najwyższej budowli na świecie (ПЕСТРИКОВ 2005, s. 26). Trzy pomniki kultury i budownictwa w Moskwie wpisane zostały na prestiżową listę światowego

dziedzictwa UNESCO, a 23 uznane za szczególnie cenne obiekty dziedzictwa narodowego Rosji (tab. 1).

W XXI w. Moskwa przeżywa gruntowne przeobrażenie architektoniczne, które nie zawsze pozytywnie odbija się na jej historycznym obliczu i złożonym środowisku miasta. Budownictwo wielopiętrowych budynków biurowych, współczesnej infrastruktury transportowo-komunikacyjnej, luksusowych mieszkań niejednokrotnie wiąże się z utratą historycznych i architektonicznych pomników. Jednocześnie pojawiają się nowe atrakcje, jak np. wzniesiona Świątynia Chrystusa Zbawiciela czy nowe centrum biznesowe „Moskwa City”.

Moskwa jest jednym z ważniejszych centrów kulturalnych Rosji. W mieście znajduje się ponad 60 muzeów i sal wystawienniczych, ponad 100 teatrów i sal koncertowych, ok. 100 kin, dwa cyrki i inne. Tak duży potencjał historyczno-kulturowy warunkuje atrakcyjność Moskwy dla masowej turystyki poznawczej.

Moskwę charakteryzuje duża liczba ludności bogatej i zaliczana jest ona do tzw. miast milionerów. To najbardziej zaludnione miasto w Rosji i w całej Europie. Według danych z 1.01.2011 r., w Moskwie mieszkało 11,6 mln ludzi (*Об оценке...* 2011). Z tego powodu zaliczana jest do pierwszej dziesiątki najważniejszych miast świata (*World: largest...* 2011). Jest także centrum moskiewskiej aglomeracji miejskiej, największego tego typu skupiska ludności w Rosji i Europie. Liczbę ludności aglomeracji wg różnych ocen szacuje się na 14,7 do 17,4 mln (*Городские...* 2010).

Siła potencjału demograficznego już *a priori* zakłada zwiększoną skalę migracji, a aktywnie kształtujący się w warunkach globalizacji proces umiędzynarodowienia ludności daje dodatkowy impuls wzrostu wielkości zarówno migracji długookresowych, jak i krótkoterminowych wyjazdów o charakterze biznesowym, odwiedzin krewnych i znajomych, wypoczynku oraz innych rodzajów podróży.

Moskwę uznaje się za jedno z najdroższych miast świata, gdzie obserwuje się dość duże rozwarstwienie społeczne mieszkańców¹, a które charakteryzuje się relatywnie wysokim poziomem życia mieszkańców. Średnie zarobki mieszkańców Moskwy zawsze były większe od analogicznego miernika dla całej Rosji. Różnice te, mimo że zmniejszają się z roku na rok i tak dochodzą do 200%. Według danych Moskiewskiego Miejskiego Urzędu Statystycznego na koniec 2010 r. udział stolicy, w której koncentruje się 8% zaludnienia kraju, w przychodach wynosił ok. 20%, a w wydatkach ok. 25% w skali kraju. W strukturze wydatków dominują opłaty za różnego rodzaju usługi. Wielkość wydatków mieszkańców stolicy na usługi kulturalne, turystyczne i prawne od 1,2 do 2 razy przewyższa średnią krajową (*Москва – московский...* 2011). Zamożność znacznej części mieszkańców warunkują ich możliwości ekonomiczne, w tym także w grupie wy-

datków związanych z wyjazdami o charakterze turystycznym. Stabilnie wysoki popyt moskwičan na usługi turystyczne nie został jeszcze w pełni zaspokojony.

Moskwa jest częścią systemu miast globalnych, które w ostatnim czasie stają się kluczowymi miejscami koncentracji potoków międzynarodowego ruchu turystycznego na świecie. System ten obejmuje polityczno-ekonomiczne ośrodki ponadnarodowego znaczenia. To one w większości odpowiadają za funkcjonowanie i rozwój gospodarki światowej – kontrolują, zarządzają i obsługują ją, a także spełniają ważne funkcje międzynarodowe. Tu koncentruje się kapitał międzynarodowy, znajdują się centrale ważnych ponadnarodowych korporacji.

Charakter działań ekonomicznych miast globalnych sprawia, że odgrywają one bardzo ważną rolę w ich rozwoju jako centra turystyki biznesowej. Doświadczenie światowe uczy, że turyści biznesowi są najbardziej pożądaną kategorią, bowiem wydają 2,5–3 razy więcej pieniędzy niż osoby podróżujące w celach poznawczych. Specjalny rytm aktywności biznesowej wyraża się wysoką koncentracją przemysłu, finansowych i handlowych instytucji, organów władzy i sądownictwa, central organizacji międzynarodowych, edukacji i wielu innych. Skala, zróżnicowanie i globalny zakres pełnionych funkcji z jednej strony warunkuje wysoką intensywność i zasięg kontaktów miast globalnych, uprzywilejowaną wartość ich prac w systemie dalekich więzi, a z drugiej prowadzi do wzrostu i centralizacji w systemie podróży o charakterze biznesowym. Miasta te mają charakter swoistych epicentrow procesów negocjacji, zamykania kontraktów, wymiany doświadczeń i osiągnięć, przeprowadzania wystaw, targów, prezentacji, spotkań i konferencji, a także kreatorów mody w najróżniejszych dziedzinach.

Według „Foreign Policy”, w 2010 r. stolica Rosji zajmowała 25. miejsce w rankingu miast globalnych wnoszących znaczący wkład w rozwój cywilizacji światowej (FUNG, MONDSCHNEIN 2010). Współczesna Moskwa to międzynarodowe centrum biznesowe, jedno z ważniejszych w skali ogólnorosyjskiej centrów finansowych i przemysłowych oraz centrum zarządzania ekonomią kraju. Według danych Federalnego Urzędu Statystycznego, regionalny produkt brutto Moskwy (8,4 trylion rubli w 2008 r.) stanowi około ¼ produktu brutto Federacji Rosyjskiej (Регионы... 2010). W roku 2008 według tego wskaźnika znajdowała się ona na 15. miejscu wśród najważniejszych miast świata (ЖОГОБА 2009). Wielkość budżetu Moskwy porównywalna jest z wielkością budżetu niektórych krajów, np. Ukrainy.

W latach reform ekonomicznych Moskwa przekształciła się w główne centrum finansowe kraju znacząco wyprzedzając inne miasta Rosji co do poziomu

rozwoju infrastruktury finansowej i koncentracji zasobów finansowych. Dzisiaj w stolicy znajduje się większa część wiodących instytucji finansowych kraju: ważniejsze banki, firmy ubezpieczeniowe, fundusze emerytalne, giełdy itd. Oprócz tego w Moskwie znajdują się centrale głównych rosyjskich organizacji/instytucji handlowych i organizacji społecznych, a także zagraniczne przedstawicielstwa firm działających w Rosji i krajach Wspólnoty Niepodległych Państw. Przez finansowy system miasta przepływa ponad 80% zasobów finansowych państwa i ponad połowa wszystkich inwestycji zagranicznych. Także najważniejsza Giełda Rosyjska ulokowana jest w Moskwie. Moskiewska Międzybankowa Giełda Walutowa (MMGW) znajduje się w dziesiątce ważniejszych giełd światowych. Tutaj ma miejsce ponad 80% obrotu rynku papierów wartościowych w Rosji (Москва – московский... 2011).

Formułując kluczowe priorytety dla rozwoju strategicznego miasta w perspektywie długookresowej władze Moskwy podejmują zadanie przekształcenia aglomeracji (megalopolis) z ważniejszego ośrodka kraju w główne międzynarodowe centrum finansowe proponujące światowej społeczności finansowej szerokie możliwości w zakresie inwestycyjnych i bankowych usług korporacyjnych, a także w centrum zaawansowanych technologii. Dlatego bardzo ważne wydaje się być prognozowanie dalszego wzrostu wielkości potoków turystów biznesowych do stolicy, co powinno przekładać się na rozwój infrastruktury biznesowej.

Moskwa to jeden z ważniejszych węzłów transportowych Rosji. Tutaj krzyżują się szlaki powietrzne kraju, magistrale kolejowe, trasy samochodowe, szlaki żeglugi śródlądowej. Stolicę obsługują cztery porty lotnicze znajdujące się w bezpośrednim sąsiedztwie miasta: Szeremietiewo, Domodiedowo, Wnukowo i Bykowo. Moskiewskie porty lotnicze mają bezpośrednie połączenia niemal ze wszystkimi stolicami świata. Rejsy do Moskwy realizują zarówno rosyjskie, jak i najważniejsze międzynarodowe kompanie lotnicze (British Airways, Lufthansa, SAS, Finnair i in.). Większość turystów zagranicznych, aby dotrzeć do Moskwy, korzysta z transportu lotniczego. W stolicy funkcjonuje dziewięć dworców kolejowych. Zewnętrzne i wewnętrzne połączenia kolejowe w Rosji obsługuje przedsiębiorstwo „Rosyjskie Linie Kolejowe”. Pociągi pasażerskie kursują do 19 krajów Europy i Azji (z uwzględnieniem wagonów bezprzesiadkowych po 56 trasach międzynarodowych) (Москва – московский... 2011). Z Europy do Moskwy i z powrotem można dostać się nie tylko pociągiem czy samolotem, ale także komfortowym autobusem rejsowym. Obecnie jest to najtańszy sposób podróżowania po Europie. Międzynarodowe przewozy autobusowe obsługują ponad

1500 kierunków (*Москва – московский...* 2011). Praktycznie wszystkie rosyjskie przedsiębiorstwa autobusowe mają sieć partnerów na całym świecie. Dzięki rozbudowanemu systemowi kanałów Moskwa od czasów radzieckich nosi miano „portu pięciu mórz”. Z Północnego i Południowego portu rzeczno-odpływają parowce wycieczkowe łączące Moskwę z Sankt Petersburgiem, Astrachaniem, Rostowem nad Donem i z innymi miastami Rosji.

Moskwa, będąca jądrem całego systemu transportowego Rosji, jest ogniwem wiążącym miasta i regiony kraju. Centralne położenie geograficzne stolicy i obecność rozwiniętej infrastruktury transportowej pozwala traktować miasto jako punkt rozrządowy podróży turystycznych do historycznych i kulturalnych centrów nie tylko sąsiadujących, ale i znacznie oddalonych od Moskwy regionów kraju.

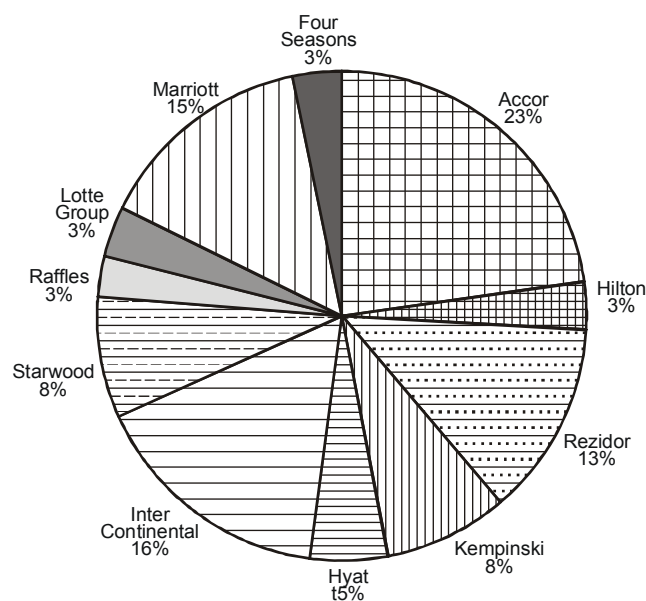
Popularność destynacji turystycznych w wielu przypadkach zależy od stanu infrastruktury turystycznej, której podstawę stanowi baza noclegowa. W latach 1992–1995 sytuacja ekonomiczna nie pozwalała rozwijać się moskiewskiemu hotelarstwu. Właściciele obiektów noclegowych myśleli tylko o tym, aby przetrwać w tych trudnych warunkach – znacząco wzrosły opłaty eksploatacyjne (energia, gaz, ogrzewanie) i ceny innych usług komunalnych. Obłożenie pokoi hotelowych nie przewyższało 50%, przy tym dyrekcja hoteli niechętnie zmniejszała liczbę etatów personelu hotelowego (*Программа развития...* 2000, s. 5).

Lata 1995–1998 charakteryzowały się wzrostem aktywności biznesowej tak zagranicznych, jak i rosyjskich inwestorów. W efekcie w Moskwie oddano do użytku hotele: „Twerski”, „Palast”, „Grand”, „Winoogradowo”, „Aurora Lux”, „Katarzyna” i inne. W tych latach praktycznie została wypełniona nisza tak niezbędnych dla miasta hoteli kategorii 4–5-gwiazdkowych². Powodem intensyfikacji inwestycji w grupie hoteli wysokiej klasy jest ich duża rentowność i stosunkowo szybki zwrot nakładów w porównaniu z hotelami 2–3-gwiazdkowymi. Ogólnie segment hotelarski charakteryzuje się wysokimi kosztami budowy i długim okresem zwrotu nakładów (9–11 lat). Budowa hoteli wyższych kategorii pozwala skrócić okres zwrotu nakładów za pomocą wysokich cen usług.

Początkowi boomu hotelowego w Moskwie w połowie lat 90. XX w. towarzyszyło intensywne wejście na stołeczny rynek hotelarski operatorów międzynarodowych, właścicieli światowych marek (łańcuchów) hotelowych i umocnienie pozycji przedsiębiorstw narodowych. Zainteresowanie kompanii międzynarodowych stolicą wynikało stąd, że z jednej strony przyciągała ona większość turystów międzynarodowych, a z drugiej istniejąca oferta pokoi hotelowych o światowym poziomie komfortu i usług w Moskwie znacząco odbiegała od zapotrzebowania na tego rodzaju usługi. Wszystko to powodowało, że Moskwa stawała

się jednym z najbardziej perspektywicznych rynków dla rozwoju współczesnego biznesu hotelarskiego.

O ile wcześniej liderami rynku były sieci amerykańskie, to współcześnie dużą część sieciowych usług hotelarskich stolicy kontrolują łańcuchy europejskie (rys. 1). Największą aktywność w tym względzie przejawia francuska korporacja Accor Group, brytyjska Inter Continental Hotel Group (IHG), belgijska The Rezidor Hotel Group, a także amerykańska Marriott International, która obejmuje swoim zarządem siedem hoteli moskiewskich.

Rys. 1. Operatorzy międzynarodowi oraz ich udział w rynku sieciowych usług hotelarskich w Moskwie i w obwodzie moskiewskim w 2008 r.

Źródło: ПАНИНА (2008, s. 22).

Rynek hotelarski Moskwy znacząco dominuje w Rosji pod względem zakresu oferowanych usług i dochodów z tego tytułu działalności. W stolicy znajduje się 4% hoteli i innych obiektów noclegowych kraju, a ich udział w sumarycznych przychodach z biznesu hotelarskiego wynosi 50%. W Moskwie funkcjonuje 290 hoteli z potencjałem wynoszącym 92 tys. miejsc (*Государственная...*, 2011). Według podstawowego wskaźnika działalności hotelarskiej – średniej cenie pokoju (ARR) i średniemu zyskowi z pokoju (RevPar) – Moskwa zajmuje pośrednią pozycję między wyrażnymi liderami rynku i pozostałymi stolicami europejskimi (rys. 2).

Dalszy rozwój gospodarki hotelarskiej Moskwy charakteryzuje się następującymi tendencjami:

1) rozprzestrzenianie się sfery usług na obszary będące wcześniej domeną innych przedsiębiorstw (np. gastronomia, rozrywka, targi itp.);

2) demokratyzacja działalności hotelarskiej i zwiększenie dostępności usług hotelarskich dla klienta masowego;

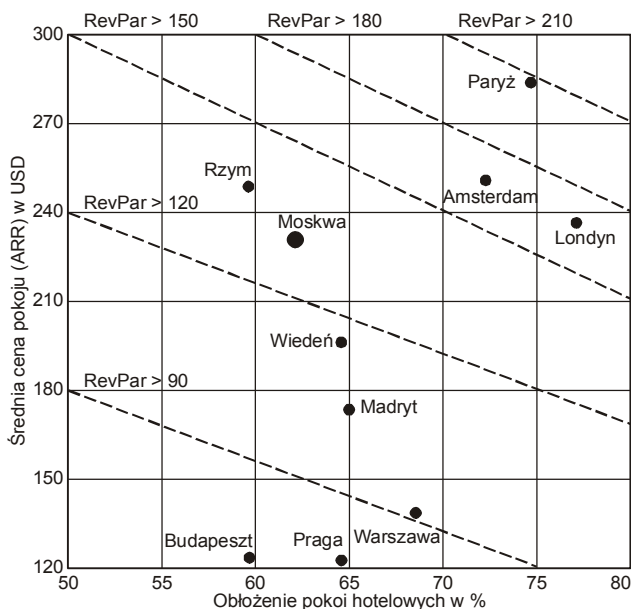
3) zwiększenie specjalizacji w działalności hotelarskiej, ze szczególnym uwzględnieniem określonych segmentów rynku konsumentów oraz ich specyficznych, szczególnych cech;

4) globalizacja i centralizacja biznesu hotelarskiego;

5) indywidualizacja obsługi i koncentracja na oczekiwaniach i potrzebach gości;

6) szerokie wprowadzenie nowych środków komunikacji i technologii informacyjnych, pozwalających prowadzić systematyczną i głęboką analizę ekonomiczną;

7) wdrażanie nowych technologii związanych ze strategiami biznesowymi przedsiębiorstw hotelarskich, w tym szerokie wykorzystanie Internetu w celu rezerwacji i zakupu usług hotelarskich.

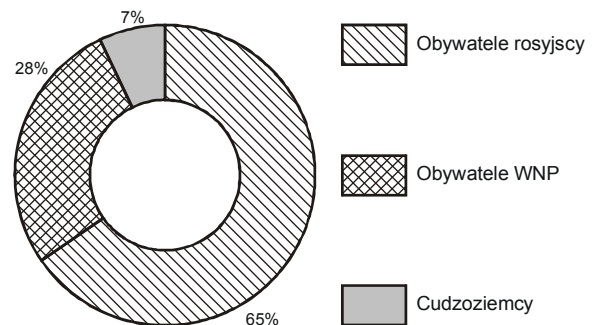
Rys. 2. Miejsce Moskwy wśród stolic europejskich według podstawowych wskaźników ekonomicznych działalności hotelarskiej
Źródło: Рынок... (2011, s. 4)

2. SPECYFICZNE CECHY ROZWOJU TURYSTYKI W MOSKWIE

Moskwa zajmuje szczególne miejsce wśród miast rosyjskich pod względem poziomu i skali rozwoju turystyki. W odróżnieniu od centrów pasywnych – przede wszystkim przyjmujących turystów (miejscowości recepcyjne), i aktywnych – głównie wysyłających turystów (miejscowości generujące), Moskwa jako węzeł w podobnym stopniu przyjmuje, jak i generuje ruch turystyczny.

W roku 2006 ok. 5 mln moskwičan wypoczywało za granicą. Zasięg ich podróży był bardzo rozległy. Jednak główne potoki wyjazdowe koncentrowały się na kierunkach stosunkowo niedrogich i niewymagających wiz, takich jak: Turcja, Egipt, Grecja, Tajlandia, a także Chiny, Finlandia, Włochy, Hiszpania, Niemcy (*О городской... на 2008–2010 годы... 2007*).

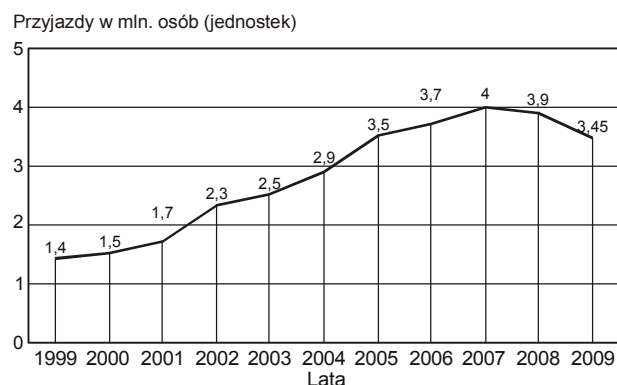
Pomijając jednak wielkość turystycznych wyjazdów zewnętrznych należy stwierdzić, że znaczenie priorytetowe ma zagraniczny ruch przyjazdowy oraz podróże z innych miast i regionów Rosji. Stołeczny status miasta, jego potencjał ekonomiczny, naukowy, kulturalny i handlowy corocznie przyciąga do Moskwy miliony Rosjan i mieszkańców innych krajów świata. Moskwa wyróżnia się spośród innych miast Federacji Rosyjskiej wysokim poziomem koncentracji potoków turystycznych tak wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Szczególną grupę wśród przyjeżdżających stanowią obywatele Rosji przyjeżdżający do stolicy w celach biznesowych, na wypoczynek, leczenie lub w innych. Rynek wewnętrznych migracji turystycznych pod względem wielkości przewyższa segment turystów zagranicznych (rys. 3). Mieszkańcy innych miast Rosji stanowią ponad 60% gości wszystkich moskiewskich hoteli (*О городской... на 2008–2010 годы... 2007*). Jeszcze więcej Rosjan (ok. 15 mln w ciągu roku) przyjeżdża do stolicy w celach krajoznawczych (*О городской... на 2008–2010 годы... 2007*).

Rys. 3. Struktura turystów w Moskwie w 2009 r. nocujących w stołecznych hotelach wg krajów pochodzenia
Źródło: Гостиничный... (2010, s. 8)

Większość turystów z tzw. dalszej zagranicy także wybiera Moskwę ze względu na jej znaczenie w Federacji Rosyjskiej. Ponad 70% cudzoziemców przyjeżdżających do Rosji obowiązkowo odwiedza stolicę (*Программа... 2000*). Od końca XX w. ich liczba systematycznie się powiększa. Moskwa charakteryzuje się wysokim tempem wzrostu liczby turystów zagranicznych (rys. 4). W latach 2000–2007 potok przyjazdowy do stolicy wzrastał średnio o 15–20% rocznie. W roku 2007 Moskwę odwiedziło 4 mln cudzoziemców. W niektórych latach, np. 2003 i 2004, na tle ogólnego

spadku przyjazdów do Rosji, Moskwa wykazywała wzrost dynamiki przyjazdów zagranicznych, ograniczając tym samym niekorzystne tendencje widoczne dla całego kraju.

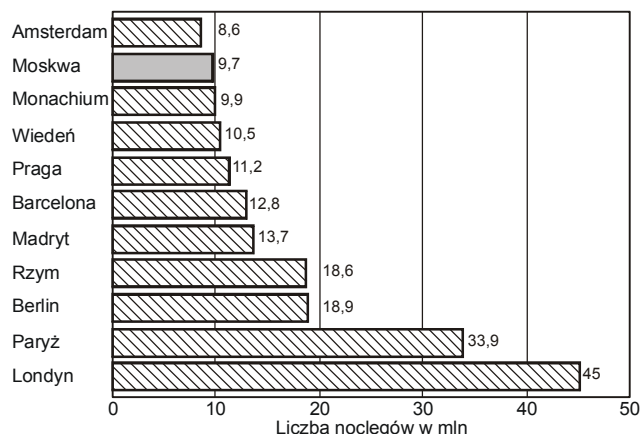

Rys. 4. Dynamika wzrostu przyjazdów turystów zagranicznych do Moskwy w latach 1999–2009

Źródło: *Анализ и оценка...* (2006); *О городской... на 2005–2007 годы...* (2004); *Гостиничный комплекс...* (2010)

Dynamika wzrostu liczby przyjazdów turystycznych ma charakter cykliczny i zależy od wahań koniunktury ekonomicznej. Spadek produkcji powoduje zmniejszanie się udziału konsumpcji w produkcie krajowym brutto i w konsekwencji zmniejszenie skali migracji turystycznych i przychodów z przemysłu turystycznego. Światowy kryzys ekonomiczny, który pojawił się w 2008 r., i jego następstwa, szczególnie zauważalne w roku 2009, a także podrożenie usług transportowych oraz problemy wizowe – wszystko to obniżyło wskaźniki związane z przyjazdami do Moskwy do poziomu sprzed pięciu lat. Tym niemniej stolica utrzymała swoją pozycję wśród głównych turystycznych miast Europy. W wyniku badań potoków turystycznych w 101 miastach europejskich, które w roku 2009 przeprowadziła organizacja European Cities Marketing (ECM), Moskwa znalazła się na 10. miejscu (rys. 5). Zaznaczające się w połowie 2009 r. odrodzenie ekonomiki światowej i sfery finansowej, przedłużające się na rok 2010, spowodowało ożywienie aktywności turystycznej na stołecznym rynku podróży.

Potok turystów zagranicznych przyjeżdżających do Moskwy ma zdecydowanie niejednorodny charakter. Różnice dotyczą zarówno reprezentowanych rynków, jak i celów podróży do stolicy. Wyróżnić w nim można dwie zasadnicze części składowe: odwiedzających z krajów Wspólnoty Niepodległych Państw z jednej strony, i dalekiej zagranicy – z drugiej. Relacje między tymi grupami przedstawione zostały na rys. 3. Wysoki udział osób z krajów WNP świadczy o umocnieniu procesów integracyjnych i zwiększeniu roli Moskwy jako centrum turystyki biznesowej migracji zarobkowych w przestrzeni postsowieckiej.

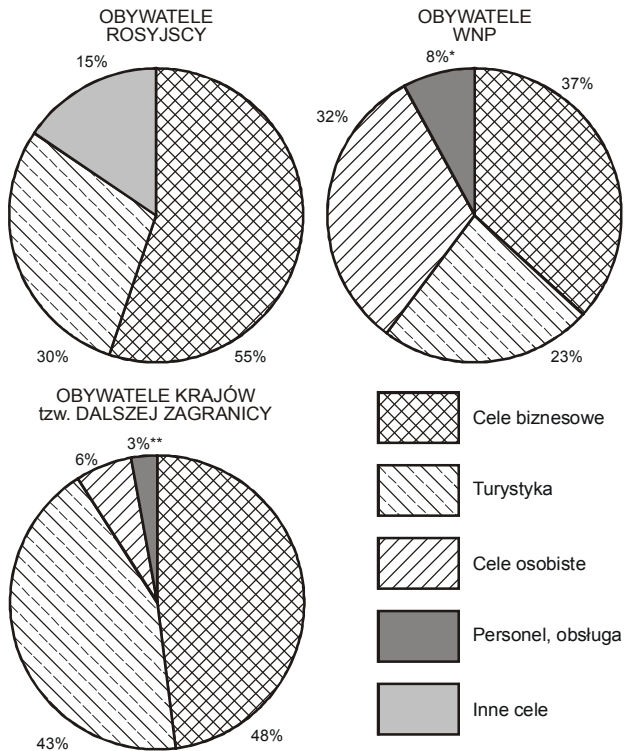
Rys. 5. Ranking najważniejszych turystycznych miast Europy ze względu na liczbę udzielonych noclegów (w mln noclegów) w 2009 r.

Źródło: *Гостиничный комплекс...* (2010, s. 8)

Typowy dla Moskwy jest szeroki zasięg geograficzny przyjazdowego ruchu turystycznego. Do stolicy przyjeżdżają mieszkańcy z licznych krajów, ale tak naprawdę znaczenie (mierzone liczbą udzielonych noclegów) mają obywatele z dość ograniczonego kręgu państw. Głównymi krajami z WNP są: Ukraina, Białoruś, Kazachstan, Azerbejdżan i Uzbekistan. Z dalszej zagranicy 10 krajów generuje ponad połowę wszystkich przyjazdów do Moskwy. Wśród nich szczególnie zaznaczają się zewnętrzni partnerzy Moskwy, tacy jak: Niemcy, Chiny, USA, Włochy i Wielka Brytania.

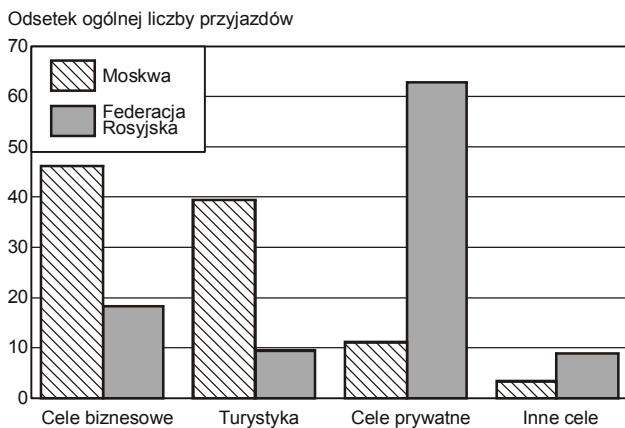
Odwiedzający z krajów WNP i dalszej zagranicy mają wyraźnie określone różnice w motywach przyjazdów do Moskwy. Obywatele WNP przyjeżdżają do stolicy głównie w celach prywatnych (osobistych), których najważniejszym powodem jest poszukiwanie pracy. W odróżnieniu od nich większość gości zagranicznych z tzw. dalszej zagranicy charakteryzują cele biznesowe i zawodowe jako podstawowe powody wizyty w Moskwie (rys. 6).

Struktura potoku turystów zagranicznych do stolicy pod względem celów przyjazdów wyraźnie różni się od tendencji ogólnorosyjskiej (rys. 7). Jeśli do Rosji cudzoziemcy przyjeżdżają przeważnie w celach prywatnych i osobistych, a w turystycznych w ok. 10–15% całego ruchu, to w przypadku stolicy udział gości przyjeżdżających w celach turystycznych jest 3–4 razy wyższy. W ogólnym ruchu turystycznym do Moskwy przeważają przyjazdy służbowe kosztem niższego udziału przyjazdów prywatnych i innych. Współcześnie blisko połowę przyjeżdżających do Moskwy cudzoziemców stanowią turyści biznesowi, podczas gdy dla Rosji wskaźnik ten osiąga wielkość średnio 15–20%. Stolica ma bardzo duży udział w kształtowaniu rynku turystyki biznesowej w całym kraju. Jest ona głównym epicentrum jego lokalizacji i generatorem wzrostu.

* tranzyt, zmiana stałego miejsca pobytu, obsługa (personel);
 ** kierowcy pojazdów samochodowych, załogi statków, samolotów, pociągów

Rys. 6. Segmentacja potoków rosyjskich i zagranicznych turystów wg celów przyjazdu do Moskwy w 2009 r.
 Źródło: Гостиничный комплекс... (2010, s. 69)

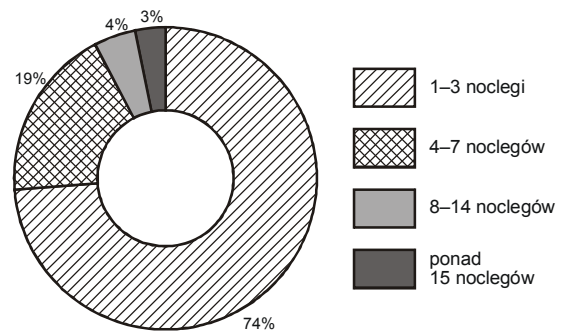
Rys. 7. Struktura podróży cudzoziemców do Rosji i Moskwy w 2009 r. wg % ogólnej liczby przyjazdów
 Źródło: Гостиничный комплекс... (2010, s. 7); Туризм... (2010, s. 6)

Oprócz turystyki biznesowej w Moskwie rozwijają się także inne rodzaje ruchu turystycznego, takie jak: kulturalno-krajoznawczy, związany z wydarzeniami, leczeniem, oraz pielgrzymkowy. Jeżeli w 2009 r. w szczycie światowego kryzysu finansowo-ekonomicznego potoki krajoznawcze, biznesowe i lecznicze zmniejszyły się, to przyjazdy pielgrzymkowe zwiększyły się prawie o 80% (Гостиничный комплекс... 2010,

s. 9), co świadczy o przekształcaniu się stolicy w poli-funkcyjne centrum turystyczne. Różnorodność typów aktywności turystycznej i szerokie możliwości ich łączenia (kombinowania) stanowią obecnie jeden z ważniejszych zasobów podwyższenia atrakcyjności turystycznej Moskwy i rozwoju rezerw rynku turystycznego stolicy.

Złożona struktura ruchu turystycznego z dominacją podróży o charakterze biznesowym warunkuje inne specyficzne cechy rozwoju turystyki w Moskwie.

Podział ogólnej liczby gości wg długości pobytu wskazuje na to, że większość osób pozostaje w mieście nie dłużej niż tydzień (rys. 8). Stosunkowo krótkie pobytu w stolicy są charakterystyczne w pierwszej kolejności dla turystyki biznesowej. Turyści zorganizowani przebywają w stolicy około tygodnia, zwiedzając Moskwę w ramach dłuższych podróży również po innych miastach, takich jak Sankt Petersburg czy miasta tzw. Złotego Koła (Rosji).

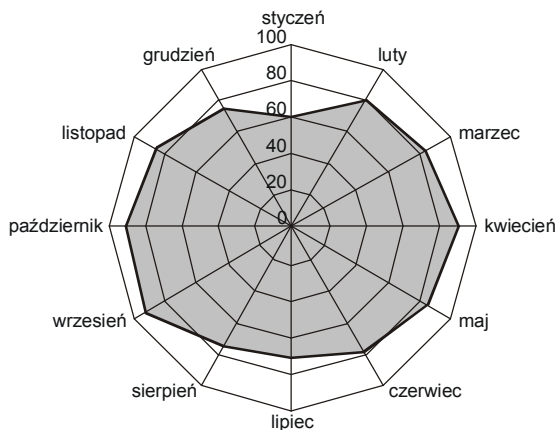

Rys. 8. Struktura odwiedzających Moskwę wg liczby noclegów zrealizowanych w mieście w 2009 r.
 Źródło: Гостиничный комплекс... (2010, s. 10)

Głównie biznesowy charakter przyjazdów do Moskwy wyjaśnia także inną osobliwość moskiewskiej turystyki, mianowicie jej słabo zaznaczająca się sezonowość (rys. 9). Tym niemniej w różnych miesiącach widoczne są niewielkie wahania sezonowe w obłożeniu pokoi hotelowych w mieście. W stołecznych hotelach najmniejsza frekwencja występuje w grudniu i styczniu, a maksima popytu występują w miesiącach wiosennych i jesiennych, czyli w tradycyjnych okresach związanych z turystyką biznesową. W okresie świąt związanych z podpisaniem Deklaracji Suwerenności Państwowej Rosyjskiej Federacji (czerwiec) i Dni Miasta (wrzesień), z którymi związane są liczne imprezy towarzyszące frekwencja w hotelach moskiewskich dochodzi do 100% (О городской... на 2005-2007 годы... 2004).

Generalnie władze Moskwy uznają turystykę za jeden z priorytetów w strategii rozwoju miasta. Branża turystyczno-hotelarska wnosi znaczący wkład w społeczno-ekonomiczny rozwój Moskwy. Turystyka jest

ważnym źródłem przychodów miejskiego budżetu. Jej udział dochodzi do 7% wszystkich przychodów stolicy (ALEKSANDROVA, ROGOVA, SLUKA 2011, s. 147). Przemysł turystyczny zapewnia napływ inwestycji oraz powstawanie nowych miejsc pracy. Turystyka przyczynia się także do rozwoju zaludnienia miasta. Efektem jest stałe podnoszenie poziomu życia moskwičan.

Rys. 9. Obłożenie (frekwencja) w moskiewskich hotelach wg miesiąca

Źródło: Гостиничный комплекс... (2008, s. 10); Гостиничный комплекс... (2009, s. 10); Гостиничный комплекс... (2010, s. 11)

W porównaniu z innymi stolicami – będącymi centrami ruchu turystycznego – można stwierdzić, że w ostatnim czasie Moskwa zajmuje wśród nich znaczące miejsce. Jednak nadal obserwuje się znaczne rezerwy, szczególnie w zakresie rozwoju turystyki zagranicznej i zwiększenia frekwencji w bazie hotelowej.

3. PRIORYTETY I PERSPEKTYWY ROZWOJU TURYSTYKI W MOSKWIE

Rozwój turystyki w Moskwie opóźniany jest przez różne czynniki. Główny problem wydaje się tkwić w infrastrukturze turystyczno-hotelarskiej stolicy. Jej stan i standard nie osiągnęły jeszcze poziomu europejskiego. Obserwuje się niedostatek pokoi hotelowych i małych hoteli średniej klasy z właściwym poziomem usług. Jeżeli w Moskwie funkcjonuje 290 hoteli (Государственная... 2011), to w Paryżu jest ich 1450, a w Londynie 1700 (Анализ и оценка... 2006). Utrzymuje się deficyt wysokiej klasy hoteli konferencyjnych i kongresowych, kompleksów wystawowych (targowych), centrów biznesowych, miejsc odbywania ważnych spotkań międzynarodowych, festiwalu, a także zawodów sportowych. Generalnie jest jednak słabo rozwinięta baza dla turystyki biznesowej.

Turystycznej atrakcyjności Moskwy nie wspomaga także stan infrastruktury komunalnej, szczególnie transportowej. Efektem są „korki”, w zakresie których w 2010 r. zajęła trzecie miejsce wśród dużych miast świata (Москва заняла... 2010). Na to nakłada się niedostatek nowoczesnych autobusów różnej pojemności dla turystów, parkingów i niski poziom usług transportowych czy taksówek. Wyniki regularnych obserwacji socjologicznych rosyjskich i zagranicznych turystów w Moskwie wskazują, że wśród różnych rodzajów usług turystycznych stołeczna baza transportowa jest jednym z najczęstszych powodów do narzekania. Przy czym to niezadowolenie stale rośnie (О городской... на 2005–2007 годы... 2004).

Rozwój turystyki w Moskwie hamuje także niekorzystny stosunek ceny do jakości oferowanych usług turystycznych. Zawyżone ceny w porównaniu z niską jakością obsługi podważa konkurencyjność stolicy na światowym rynku turystycznym i powoduje reorientację popytu na inne destynacje turystyczne. Opinie rosyjskich turystów świadczą o tym, że czynnik cenowy w dużej mierze decyduje o powzięciu decyzji dotyczących przyjazdu do Moskwy. Ponad 50% respondentów uważa, że moskiewskie ceny są zdecydowanie za wysokie (О городской... на 2005–2007 годы... 2004).

Oddzielnym problemem jest wizerunek turystyczny Moskwy. Stolica doświadcza na sobie skutków negatywnego obrazu Rosji jako całości. Składa się on z odprysków wizerunku radzieckiego, który kształtował się przez długie lata. Według corocznych badań socjologicznych przeprowadzanych przez międzynarodową firmę GlobeScan wspólnie z brytyjską kompanią radiofoniczną BBC, począwszy od 2005 r. wizerunek Rosji jest bardziej negatywny niż pozytywny. W wyniku zapytania 30 tys. osób z 27 krajów świata w 2011 r. Rosja zajęła 13. miejsce w 17-stopniowej skali stopnia pozytywnego wpływu na rozwój światowy (Positive... 2011). W oczach cudzoziemców powstał stereotyp postrzegania Rosji jako kraju niebezpiecznego. W poziomie bezpieczeństwa eksperci stawiają Rosję w rankingu międzynarodowym dopiero na 125. miejscu (Анализ и оценка... 2006). Na tym ogólnym tle traci także wizerunek Moskwy jako atrakcyjnego i bezpiecznego miasta. Sytuację pogarszają jeszcze: niedostateczna informacja w zakresie możliwości turystycznych kraju jako całości i jego stolicy w szczególności, nieobecność reklamy wysokiej jakości, słabe wspieranie produktów turystycznych na rynku międzynarodowym, wąskość oferty turystycznej (ubogość asortymentu usług turystycznych i amortyzacja materialna niektórych produktów turystycznych).

Analiza rynku i wskazanie „wąskich gardeł” pozwoliły władzom Moskwy sformułować następujące priorytetowe kierunki rozwoju turystyki w stolicy:

- zbudowanie przyjaznego wizerunku miasta;
- rozwój infrastruktury turystycznej;

- stworzenie warunków do rozwoju nowych produktów turystycznych miasta;
- stworzenie komfortowych warunków pobytu turystów w mieście;
- rozwój systemu kształcenia kadr dla przemysłu turystycznego;
- zabezpieczenie badań naukowych nad aktywnością turystyczną (*О городской... на 2008–2010 годы...* 2007).

Władze Moskwy prowadzą prace na wszystkich wspomnianych kierunkach, ale główne siły koncentrują na doskonaleniu infrastruktury turystycznej miasta i kształtowaniu właściwego wizerunku stolicy jako światowego centrum turystycznego, kulturalnego i biznesowego.

W początkach XXI w. zaszły daleko idące zmiany w hotelarstwie stolicy. Prowadzono prace związane z rekonstrukcją i odnowieniem zasobów noclegowych, tak aby jak najbardziej zbliżyć je do światowych standardów. Wzrosła liczba nowych, komfortowych kompleksów hotelowych mających różne formy własności, przynależność resortową i kategorię. Wiele hoteli zajęło zabytkowe budynki miasta, które zostały odrestaurowane i zrekonstruowane. Centralne hotele o podwyższonym poziomie komfortu, jak przystało na tego rodzaju bazę, zlokalizowane zostały w dogodnej odległości od najważniejszych atrakcji miasta, kompleksów targowych i centrów biznesowych.

Władze stolicy kładły nacisk na zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej rynku hotelarskiego. W tym celu inwestorom budującym nowe obiekty i rekonstruującym stare hotele Moskwy zaproponowano specjalne preferencje zakładające dwukrotne obniżenie ceny wykupu ziemi, a na czas budowy i pierwsze trzy lata po jej zakończeniu średnią stawkę opłaty dzierżawnej po zastosowaniu współczynnika obniżki ustalono na 0,01 rzeczywistej ceny rynkowej. Oprócz tego inwestorom zwracano częściowo z budżetu miejskiego koszty kredytów wziętych na budowę lub odnowienie stołecznych hoteli. Dzięki przyjęciu tych zasad koszty budowy nowych obiektów obniżono średnio o 20–25% (*Гостиничный комплекс...* 2009, s. 1).

Oprócz nowych inwestycji w mieście obserwuje się przeprowadzaną na dużą skalę rekonstrukcję i modernizację starej substancji hotelowej, która w większości przypadków zakładała nie tylko nowe rozplanowanie wnętrza, ale także podniesienie poziomu komfortu i poziomu usług oferowanych gościom.

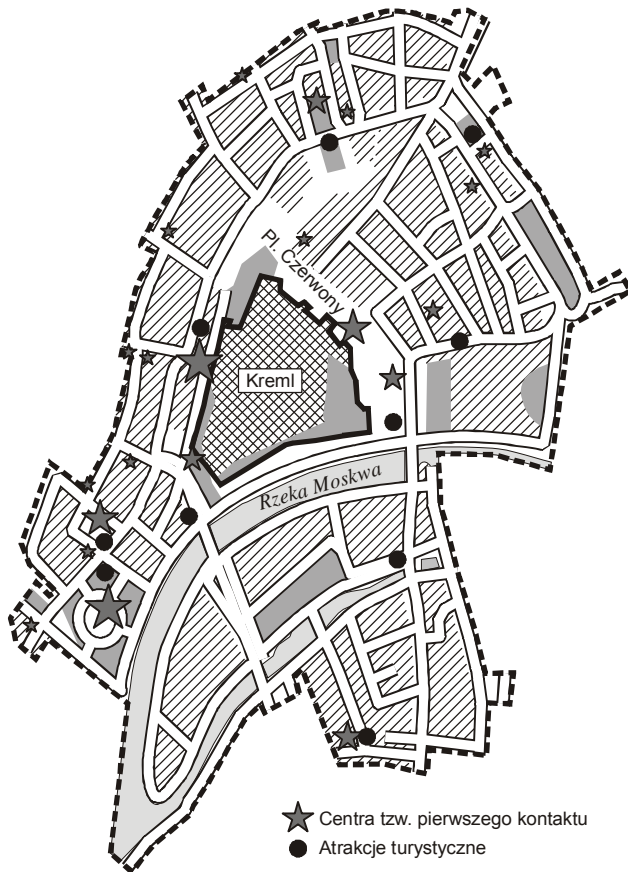
Dzięki przyjętym zasadom na stołecznym rynku nieruchomości hotelowych udało się stworzyć właściwe warunki dla dalszego rozwoju aktywności inwestycyjnej i uruchomienia kapitału prywatnych inwestorów, co spowodowało zwiększenie tempa oddawania do eksploatacji obiektów nowych i zmodernizowanych. W okresie od 2000 do 2009 r. do użytku od-

danych było 98 hoteli. Tylu obiektów w tak krótkim czasie nie uruchomiono w Moskwie przez całe ostatnie 100 lat (*Портал про...* 2011).

Współcześnie zarówno pod względem liczby, jak i poziomu komfortu Moskwa zbliżyła się do światowych stolic turystycznych, ale problemem pozostaje nadal zbyt niska liczba małych, budżetowych obiektów noclegowych. Zamknięcie w wyniku prowadzonych prac modernizacyjnych znacznej części ważnych hoteli standardu turystycznego zlokalizowanych w centrum miasta („Mińsk”, „Ukraina”, „Leningradzka”, „Centralna” i „Pekin”) doprowadziło do deficytu miejsc w obiektach noclegowych najbardziej pożądanym przez segment turystyki masowej. Z różnych przyczyn w Moskwie wyłączono z eksploatacji w tym czasie ok. 9 tys. miejsc noclegowych w hotelach trzygwiazdkowych (*Стратегия...*, 2008). W konsekwencji zmieniła się struktura potencjału noclegowego miasta na korzyść hoteli wyższych kategorii, nastąpił gwałtowny wzrost cen usług noclegowych i dodatkowych oferowanych firmom turystycznym. Sytuacja ta była częstym tematem dyskusji władz miasta, które oceniły ją jako niesprzyjającą rozwojowi turystyki masowej. Z tej przyczyny podjęto decyzję o wspieraniu realizacji wielu nowych inwestycji w segmencie hoteli dwu- i trzygwiazdkowych, hosteli oraz innych niskobudżetowych obiektów noclegowych.

Rozwój infrastruktury nie ogranicza się jednak tylko do modernizacji bazy hotelowej. W roku 1998 władze Moskwy powzięły decyzję o stworzeniu strefy turystyczno-rekreacyjnej (STR) o nazwie Złote Koło Moskwy³ z polifunkcyjną infrastrukturą, która miała by przyciągać zarówno turystów rosyjskich, jak i zagranicznych. Jest to jeden z ważniejszych projektów o charakterze miastotwórczym zlokalizowany w centrum miasta, zorientowany na stworzenie nowego środowiska miejskiego spełniającego wymagania metropolii (megalopolis) XXI w. Celem kształtowania Złotego Koła Moskwy było utworzenie ciągłej strefy pieszej w centrum miasta, poprawienie organizacji komunikacji miejskiej, ożywienie centrum miasta, stworzenie nowych rodzajów obiektów architektoniczno-krajobrazowych. Projekt obejmuje ponad 200 wzajemnie powiązanych podprojektów nowego budownictwa i rekonstrukcji zabudowy istniejącej, restauracji pomników historii i kultury, organizacji miejsc wypoczynku i rozrywki. W granicach STR przewidziano nowy system obsługi turystycznej działający na podstawie 30 nowych wielofunkcyjnych kompleksów – biznesowo-hotelowych, handlowo-usługowych, kulturalno-rozrywkowych oraz muzealno-informacyjnych, a także centrów tzw. pierwszego kontaktu składających się z punktu informacji turystycznej, baru kawowego, toalety, stoiska z pamiątkami itp. (*О концепции...* 2002). Ważną częścią projektu wydają się być pomysły

na zagospodarowanie podziemnych elementów systemu, co wydłużałoby jego funkcjonowanie na okres całego roku.

Rys. 10. Schemat Strefy Turystyczno-Rekreacyjnej Złote Koło Moskwy

Obszar wybrany na funkcjonowanie STR Złote Koło Moskwy – ponad 300 ha ziemi – jest jądrem zespołu architektonicznego stolicy (rys. 10). Tu koncentrują się obiekty dziedzictwa historyczno-kulturowego miasta z kompleksem moskiewskiego Kremla na czele. Zgodnie z projektem, przez teren STR przebiegać będzie wodny, autobusowy i 14 pieszych szlaków turystycznych. Na ich trasie znajduje się ponad 100 obiektów krajoznawczych – pomników historii, kultury, architektury, oraz obiektów budownictwa monumentalnego. Szlaki opracowano z wykorzystaniem idei pogodzenia zarówno celów rekreacyjnych, jak i poznawczych oraz otworzenia nowych punktów widokowych (Портал центрального... 2011).

W założeniach projektu przyjęto zasadę ekorekonstrukcji, tzn. przemian ukierunkowanych na nadanie środowisku miejskiemu nowej jakości. Obszar powinien stać się komfortowy nie tylko dla turystów, ale także dla mieszkających tam moskwičan. W tym celu przewidziano: usunięcie ze strefy przedsiębiorstw

przemysłowych i reorganizację przedsiębiorstw, których profil nie odpowiadał w całości założeniom projektu, reorganizację systemu komunikacyjnego (samochodowego i pieszego), rozwiązanie licznych problemów ekologicznych oraz ochronę enklaw przyrodniczych, prace budowlano-architektoniczne związane z budową nowych i modernizacją starych obiektów krajoznawczych, a także podwyższenie jakości infrastruktury mieszkaniowej i biurowo-biznesowej.

Do chwili obecnej projekt został zrealizowany tylko częściowo. Pierwszymi krokami do realizacji strefy dla pieszych było zaprojektowanie tematycznego szlaku „Po atrakcjach moskiewskiego zarzeczca”, budowa kilku mostów, a także ustanowienie systemu oznakowania turystycznego czytelnego dla turystów zagranicznych w granicach Złotego Koła Moskwy.

Aby kształtować konkurencyjny rynek turystyczny nie wystarczy tylko rozwijać infrastrukturę, potrzebna jest efektywna strategia rozwoju produktu turystycznego skoncentrowana na najważniejszych rynkach turystyki przyjazdowej mająca z założenia agresywny charakter. Do roku 2002 niekomercyjny rozwój turystyki w Rosji, w tym częściowo także w Moskwie, jako kierunek destynacji za granicą i w kraju praktycznie nie występował. Niektóre wysiłki przedsięwzięte w połowie lat 90. sprowadzały się do uczestnictwa w nielicznych wystawach (targach) tematycznych w Rosji i za jej granicami, bez stoiska narodowego i braku finansowania z budżetu centralnego. Na początku wieku XXI podjęto liczne przedsięwzięcia mające na celu wszechstronne zaprezentowanie potencjału turystycznego Federacji Rosyjskiej zarówno na krajowym, jak zagranicznym rynku turystycznym.

Na kreowanie wizerunku Moskwa przeznacza dużo większe środki niż inne rosyjskie miasta. W roku 2007 na te cele przeznaczono 210 mln rubli (6 mln euro)⁴ (О городской... на 2008–2010 годы... 2007). Rozwój Moskwy jako międzynarodowego centrum turystycznego realizuje się w kilku zasadniczych kierunkach działań:

1. Organizacja ekspozycji na najważniejszych międzynarodowych targach turystycznych.

Moskwa corocznie bierze udział w 15–20 ważniejszych targach turystycznych, wystawach, giełdach na wszystkich kontynentach, w tej liczbie w WTM (Londyn), IIB (Berlin), FITUR (Madryt), BIT (Mediolan), ATM (Dubaj), „The Motivation Show” (Chicago), JATA-WTF (Jokohama), AIME (Melbourne), CITM (Szanghaj) i inne.

2. Wspieranie działalności wystawienniczej w celu stworzenia w Moskwie jednego z wiodących i ważniejszych miejsc targowych.

Szerokie uznanie w świecie turystycznym znalazła organizowana w Moskwie Międzynarodowa Wystawa „Podróże i Turystyka” (MITT). Znajduje się ona w stawce pięciu najważniejszych targów turystycznych

świata. Powierzchnia zajmowana przez wystawców wynosiła 52 tys. m². Corocznie uczestnikami MITT jest ok. 3000 przedsiębiorstw z prawie 200 krajów świata. Liczba odwiedzających dochodzi do 80 tys. osób z 500 miast Rosji i 95 krajów świata. Targi obsługuje ok. 500 dziennikarzy, ponad 50 redakcji i dziewięć agencji informacyjnych (*Официальный сайт MITT... 2011*). Dla profesjonalistów przygotowany jest obszerny program obejmujący konferencje, warsztaty, seminaria i konsultacje, prezentacje nowych ofert turystycznych. W czasie MITT znani eksperci omawiają aktualne problemy turystyki, otwierają nowe kierunki i anonują zmiany w polityce cenowej. Wszystko to przyciąga setki zagranicznych touroperatorów i tysiące przedstawicieli biznesu turystycznego. MITT pokazuje potencjał turystyki przyjazdowej i jest prawdziwą witrzyną (oknem wystawowym) turystycznych możliwości Rosji.

Oprócz MITT w Moskwie organizuje się dużo innych targów turystycznych, np. „Inturmarket”, „Wypoczynek”, „Polowanie, wędkarstwo, wypoczynek”, Międzynarodowa Wystawa Wyposażenia Parkowo-Rozrywkowego EAAPA.

Ważnym krokiem w umacnianiu pozycji Moskwy na światowym rynku targów turystycznych stały się organizowane od 2001 r. Międzynarodowe Targi Podróży (MITF) (*Официальный сайт MITF... 2011*). W roku 2011 MITF zmieniły charakter na targi sprzedaży podróży moskwičanom i gościom stolicy. Ich dewizą stało się hasło: „Wypoczynek z pierwszej ręki” i zostały przeorientowane na „klienta końcowego”, bez konieczności wykorzystywania pośrednich kanałów dystrybucji, co zwiększyło zakładaną realną sprzedaż. Moskwičanom mogli zapoznać się z pełnym spektrum oferowanych usług turystycznych, wybrać ofertę i zapłacić za nią preferencyjną cenę obowiązującą podczas targów, dostać liczne bonusy i zniżki. Aby udogodzić poszukiwania oraz rezerwację podczas targów dostępny był bezpłatny Internet. W celu zainteresowania odwiedzających w ramach MITF organizuje się przedsięwzięcia mające zapoznać potencjalnych turystów z kulturą, tradycjami, obyczajami i kuchnią różnych krajów i regionów Rosji, a także loterie i konkursy, w których nagrodami są wycieczki i inne wyjazdy turystyczne, np. wróżby, stawianie horoskopów, otwarte lekcje jogi i medytacji w mongolskiej jurcie, wernisaż prac niepełnosprawnych artystów, Mistrzostwa Centralnego Okręgu Administracyjnego we Wspinaczce Skalkowej o Puchar Prefekta, interaktywna gra miejska (wariant szkoleniowy), show kulinarne i inne. Dla specjalistów przygotowuje się specjalistyczny program biznesowy. Odnowione MITF mogą poszczycić się bezprecedensowym sukcesem. Targi odbywają się na początku maja, u progu sezonu turystycznego, dlatego mają szansę stać się głównym dro-

gowskazem dla moskwičan przy wyborze miejsca letniego wypoczynku.

3. Realizacja reklamy niekomercyjnej możliwości turystycznych Moskwy.

Działalność reklamowa zmierzająca do budowania pozytywnego wizerunku wykorzystuje głównie reklamę zewnętrzną oraz w środkach masowego przekazu (mediach). W celu popularyzacji Moskwy jako miasta turystycznego wewnątrz Rosji uruchamiane są kampanie reklamowe w głównych ważniejszych wydawnictwach, na głównych kanałach rosyjskiego radia i telewizji. Na moskiewskim regionalnym kanale telewizyjnym regularnie nadawany jest program „Dziennik podróżnika”, opowiadający o atrakcjach i walorach turystycznych regionów Rosji, poprzez pokazywanie rzeczywiście zrealizowanych wycieczek. Audycja stymuluje rozwój wewnątrzrosyjskiej turystyki.

W celu zwiększenia konkurencyjności stołecznego produktu turystycznego i stworzenia przyjaznego wizerunku miasta za granicą, realizowana jest międzynarodowa kampania wizerunkowa. W jej ramach oraz organizowanych Dni Moskwy stolica zarekomendowała się w różnych krajach świata. Przy wykorzystaniu technologii komputerowych powstaje barwny obraz miasta opatrzone komentarzem w języku kraju, do którego jest adresowany, z poprzedzającą go konferencją prasową. Oprócz tego regularnie prowadzi się kampanie reklamowe miasta w zagranicznych stacjach telewizyjnych (np. CNN Europa, CNN Azja), w prasie międzynarodowej („Business Week”, „The Economist” i in.) (*О городской... на 2008–2010 годы... 2007*).

4. Przygotowanie i dystrybucja niekomercyjnych materiałów reklamowo-informacyjnych.

Produkcja materiałów reklamowych oraz informacyjnych zarówno na tradycyjnych, jak i elektronicznych nośnikach informacji ma charakter wielkich transz wydawnictw dochodzących do ok. 1 mln egzemplarzy rocznie (*О городской... на 2008–2010 годы... 2007*). Publikowane one są zarówno w językach europejskich, jak i mniej popularnych (np. japoński, arabski). Wydawnictwa te przeznaczone są do niekomercyjnej dystrybucji w Rosji i za granicą na targach turystycznych poprzez rosyjskie przedstawicielstwa zagraniczne, Światową Organizację Turystyki oraz inne organizacje międzynarodowe.

5. Organizacja wydarzeń międzynarodowych.

W celu „ściągnięcia” do Moskwy turystów krajowych i zagranicznych władze stolicy organizują znaczące w życiu miasta wydarzenia pokazujące specyfikę rosyjskiej kultury i tradycji narodowych. Przykładem jest coroczne tygodniowe świętowanie „Zapustów” – pożegnania zimy i powitania wiosny – z korowodami ludowymi i tradycyjną kuchnią, w których bierze udział ok. 40 tys. gości stolicy (*О городской... на 2008–2010 годы... 2007*).

Jednym z ważniejszych wydarzeń w życiu stolicy jest świętowanie dni miasta na początku września. Jest to wielkie show „naszpikowane” licznymi paradami, targami, koncertami, pokazami sztucznych ogni. W 2011 r. kulminacją święta był pokaz laserów o powierzchni pokazu 25 500 m² (wpisane do Księgi Rekordów Guinnessa).

Z dniem miasta związany jest także festiwal piosenki żołnierskiej „Spasskaja Basznia” [„Wieża obronna”], który odbywa się na Placu Czerwonym (*O фестивале...* 2011). W 2011 r. 1500 żołnierzy – muzyków i artystów z 15 krajów świata, przedstawiało na nim zróżnicowanie narodowych tradycji wojskowych z całego świata. Ten unikatowy pokaz obejrzało ponad 42 tys. moskwičan, rosyjskich i zagranicznych turystów.

Razem z komendanturą służby moskiewskiego Kremla powstał nowy produkt turystyczny miasta – ceremonialny przegląd wart pieszych i konnych, przeprowadzany zgodnie z instrukcjami z początków XVIII w., przy udziale pułku prezydenckiego i orkiestry wojskowej. Obecnie (od 2005 r.) jest on takim samym symbolem miasta jak wcześniej zmiana warty przy mauzoleum Lenina w czasach sowieckich.

Wśród innych ważnych kulturalnych i sportowych imprez organizowanych w mieście i w strefie podmiejskiej najbardziej znane i popularne są: Międzynarodowy Salon Lotniczo-Kosmiczny (MAKS), Moskiewski Festiwal Filmowy, Międzynarodowy Turniej Tenisowy o Puchar Kremla.

6. Prowadzenie innych akcji, jak np. wsparcie informacyjne imprez i wydarzeń organizowanych w kraju, organizacja press-tourów dla dziennikarzy krajowych i zagranicznych, ważnych spotkań międzynarodowych, sympozjów i innych przedsięwzięć organizowanych na podstawie dwustronnych i wielostronnych umów międzynarodowych.

W roku 2015 planowane jest w Moskwie zebranie rady generalnej Światowej Organizacji Turystycznej (UNWTO), co może stać się znakomitym wydarzeniem promującym stolicę. Podobne wydarzenia zwracają uwagę na Moskwę i mają szeroki oddźwięk w środkach masowego przekazu.

W planach strategicznych władz moskiewskich znalazło się przekształcenie miasta w popularny kierunek przyjazdów turystycznych. Zadanie to planuje się zrealizować do 2018 r., kiedy w Moskwie organizowane będą Mistrzostwa Świata w Piłce Nożnej. Niektóre wskaźniki rozwoju turystyki w Moskwie do 2016 r. przedstawia tab. 2.

Dodatkowym impulsem rozwoju dla przemysłu turystycznego regionu stołecznego będzie rozwiązanie dawno już stawianego problemu – stworzenia całościowej koncepcji przestrzeni turystycznej regionu moskiewskiego i przygotowanie kompleksowego produktu turystycznego zorientowanego na szeroki krąg odbiorców krajowych i zagranicznych. Na razie w tym kierunku postawiono dopiero pierwsze kroki.

PRZYPISY

¹ Według czasopisma „Forbes” z 2008 r., Moskwa zajmowała pierwsze miejsce na świecie pod względem liczby miliardów, którzy w niej zamieszkiwali (w 2011 r. było to 79 osób). Mając na uwadze ten wskaźnik, wyprzedzała ona Nowy Jork (59 miliardów) i Londyn (41), ustępując Nowemu Jorkowi tylko pod względem liczby milionerów. W 2011 r. majątek wszystkich moskiewskich miliardów szacowany był na 375 mld dolarów (BRENNAN 2011).

² Zgodnie z prawodawstwem Federacji Rosyjskiej, hotele klasyfikuje się według pięciu kategorii. Najwyższa dla obiektów zbiorowego zakwaterowania to pięć gwiazdek, a najniższa – jedna gwiazdka.

³ Złote Koło Moskwy jest nazwą systemu infrastruktury i atrakcji turystycznych w granicach administracyjnych miasta, w odróżnieniu od wcześniej wymienionego Złotego Koła (Rosji), które tworzy Moskwa i położone na północny wschód od niej miasta o wyjątkowym dziedzictwie historyczno-kulturowym [dopisek tłumacza].

⁴ Według danych Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO), w celu „ściągnięcia” jednego turysty wydającego 1000 euro w odwiedzanym kraju należy wydać od 3 do 10 euro na niekomercyjną reklamę produktu turystycznego (*Стратегия...* 2008).

BIBLIOGRAFIA

- Анализ и оценка существующего социально-экономического состояния города Москвы за период 2000–2006 годы, а также сложившихся тенденций и потенциала его развития, комплексная оценка основных проблем развития города на период до 2025 года. Резюме отчета по теме «Разработка стратегии развития города Москвы на период до 2025 года», Moskwa 2006.
- Башкирова Е.И., Лайдинен Н.В., 2001, *Имидж Москвы глазами россиян*, „Социологические исследования”, nr 2.
- Городские агломерации России, 2010, „Демоскоп”, 25 января – 7 февраля, nr 407–408.
- Гостиничный комплекс Москвы. Обзор рынка, 2007, 2008, Управление делами Мэра и Правительства Москвы, Moskwa.
- Гостиничный комплекс Москвы. Обзор рынка, 2008, 2009, Управление делами Мэра и Правительства Москвы, Moskwa.
- Гостиничный комплекс Москвы. Обзор рынка, 2010, 2010, Управление делами Мэра и Правительства Москвы, Moskwa.

Т а б е л а 2. Rozwój przemysłu turystycznego w Moskwie w latach 2011–2016

Wskaźnik	Rok		Przyrost w latach 2011–2016 w %
	2011	2016	
Liczba turystów zagranicznych w mln osób	4,1	7,3	78,0
Konsumpcja płatnych usług turystycznych w mld rubli	23,5	33,5	42,6
Zyski z działalności hotelarskiej w mld rubli	39,1	52,9	35,3

Ź r ó d ł o: opracowano na podstawie: *Государственная...* (2011).

- Государственная Программа города Москвы «Развитие индустрии отдыха и туризма» (2012–2016 гг.), 2011, Moskwa.
- Жогова Н., 2009, В мировом рейтинге городов по размеру ВВП Москва заняла 15-е место. ВВП городов в развивающихся странах будет стремительно расти, „Российский бизнес”, 5 ноября.
- Москва заняла третье место в мировом рейтинге городов с самыми большими «пробками», 2010, „Российская газета”, 25 августа.
- О городской целевой программе развития туризма в городе Москве на 2005–2007 годы. Приложение к Постановлению Правительства Москвы от 27.07.2004 г., 2004, nr 515-ПП, Moskwa.
- О городской целевой программе развития туризма в городе Москве на 2008–2010 годы (Редакция на 10.08.2010), Постановление Правительства Москвы от 11.09.2007 г., 2007, nr 805-ПП, Moskwa.
- О Концепции комплексного развития туристско-рекреационной зоны «Золотое кольцо Москвы» и первоочередных мерах по ее реализации, Постановление Правительства Москвы от 26.03.2002 г., 2002, nr 208-ПП (с изменениями от 18.05.2004 г.), Moskwa.
- Панина И., 2008, Гостиничные сети: принципы формирования, тенденции рынка, планы развития, „ПроОтель”, nr 4(10).
- Пестриков В., 2005, Радио- и телебазины, „It News”, nr 8.
- Программа развития туризма в Москве на период до 2010 г., Приложение к Постановлению Правительства Москвы от 08.08.2000 г., 2000, nr 602, Moskwa.
- Регионы России. Социально-экономические показатели – 2010, 2010, Статистический сборник / Федеральная служба государственной статистики, Moskwa.
- Рынок гостиничной недвижимости. Москва, I полугодие 2011 г., 2011, Обзор / Knight Fran, Moskwa.
- Стратегия развития туризма в Российской Федерации на период до 2015 года, 2008, Moskwa.
- Туризм в цифрах 2010, 2010, Статистический сборник / Федеральное агентство по туризму, Информационно-издательский центр, «Статистика России», Moskwa.
- Aleksandrova A., Rogova S., Sluka N., 2011, Miasta globalne w systemie ośrodków turystyki międzynarodowej, [w:] Turystyka. Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszewskiego, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Brennan M., 2011, Moscow Leads Cities With Most Billionaires, „Forbes”, 17 May.
- Fung B., Mondschein J., 2010, Metropolis Now. Stunning images of the world's top global cities, „Foreign Policy”, 16 August.

STRONY INTERNETOWE

- Москва – Московский международный портал (Электронный источник), URL: <http://moscow.ru/> (Проверено 28.08.2011).
- О фестивале «Спасская башня-2011» (Электронный источник), URL: <http://www.kremlin-military-tattoo.ru/ru/> (Проверено 11.09.2011).
- Об оценке численности постоянного населения на 1 января 2010 г., на 1 января 2011 г. и в среднем за 2010 год. Федеральная служба государственной статистики Российской Федерации (Электронный источник), URL: http://www.gks.ru/bgd/free/b04_03/lsswww.exe/Stg/d01/65oz-shisl28.htm (Проверено 10.08.2011).
- Официальный сайт МИТТ Московской международной выставки «Путешествия и туризм» (Электронный источник), URL: <http://www.mitt.ru/> (Проверено 07.09.2011).
- Официальный сайт МИТФ Московской международной ярмарки путешествий (Электронный источник), URL: <http://www.mitf.ru/> (Проверено 07.09.2011).
- Перечень особо ценных объектов национального наследия России на сайте Московского городского отделения Всероссийского общества охраны памятников истории и культуры (Электронный источник), URL: <http://www.russist.ru/pamiatniki/spisok-os.htm> (Проверено 07.08.2011).
- Портал про гостиничный бизнес (Электронный источник), URL: <http://www.prohotel.ru/news-146472/0/> (Проверено 27.08.2011).
- Портал центрального административного округа города Москвы (Электронный источник), URL: <http://cao.mos.ru/document/2009/06/01/d14462/> (Проверено 30.08.2011).
- Столичные власти оставят себе четверть памятников культуры, „Российское новостное Интернет-издание” Lenta.ru. 2007. 26 ноября. (Электронный источник), URL: <http://lenta.ru/news/2007/11/26/monuments/> (Проверено 07.08.2011).
- Positive Views of Brazil on the Rise in 2011 BBC Country Rating Poll, „BBC World Service” (Электронный источник), URL: http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/05_03_11_bbcws_country_poll.pdf (Проверено 11.09.2011).
- World: largest cities and towns and statistics of their population, „World Gazetteer” (Электронный источник), URL: <http://world-gazetteer.com/> (Проверено 15.08.2011).
- World Heritage List на официальном сайте Комитета Всемирного наследия ЮНЕСКО, UNESCO, World Heritage Centre (Электронный источник), URL: <http://whs.unesco.org/en/list> (Проверено 9.08.2011).

Тłumaczenie z języka rosyjskiego:
Bogdan Włodarczyk